

AZ 1809-IK ÉVI MAGYAR NEMESI FÖLKEELÉS.

A cs. és kir. hadi levéltár hivatalos okiratai alapján.

HARMADIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

ESEMÉNYEK A FEGYVERSZÜNETHIG.

A június 23-ára elhatározott *diversio* a Kis-Csallóközbe, mint azt már fölemlítettük, nem volt kivihető.

Június 24-ike éjjelen a Szogye falú melletti szigetet sikerült ugyan gyalogsággal megszállni, valamint egy mozsárágyút és egy hat fontos löveget a bokrok között elrejtve elhelyezni; de hajnalhasadtával már kitűnt, hogy az ellenséges őrzérek a parton igen élénken czirkálnak. Már az első lövések kétségtelessé tették, hogy a Sziget-Köz erősen őriztetik és az ellenség az átkelés meggátolására jól elő van készítve. Ennek következtében a lövegek visszarendeltettek és a már hajókon lévő gyalogság is a balpartra visszashállított.

Különben e művelet időközben tárgytalanná is vált, mivel Győr magát már június 24-én megadta.¹⁾ Parancsnoka, *Péchy* tábornok, mindent megtett, a mit egy oly helyen tenni lehetett, melyben négy héttel az ostrom előtt a védelemre még semminemű előkészület nem történt. A feladás csak akkor következett be, midőn a város nagy része már elhamvadt és az ellenséges közeledő árkok annyira előre tolattak, hogy a várfalaknak két nap alatti rombolóvetése s így a roham sikere minden kétségen felül volt. A dolgok illetén állapotában a védelmi tanács azt határozta, hogy ha a fölmentés június 24-én délutánig be nem következik, a vár feladásék. A fölmentés elmaradt s így a vár kapitulált.

¹⁾ Narbonne tábornok a városra 15000 frt hadisarczot vetett ki.

Június 27-én Ferencz császár és király váratlanul Böösbe érkezett s a fölkelő lovasságot szemle alá vevén, legfelsőbb megelégedését nyilvánította.

A beérkezett kémszemle-jelentések szerint, az ellenség Gönyő mellől nagyrészt elvonult és ott csak 1500 embert hagyott hátra. Hír szerint az elvonulás előtt a francia sereg letszáma 20,000 ember volt s az alkirály vezetése alatt állott, ki főhadiszállását állítólag Győrbe helyezte.

Ugyancsak június 27-én délfelé előőrseink a komáromi hídfőtől visszaszorítottak s ez alkalommal három fölkelő lovasszázad is harcra vonatott. A harc azonban rövid tartamú volt s a hevesi lovasezred egy századának gyors előnyomulása és egy szluini határőrvidéki zászlóalj czélirányos tüntetése a szőlőhegyeken az ellenséget visszavonulásra bírta. A veszteség ez alkalommal két sebesült volt, köztük Oray alezredes a hevesi ezredtől, továbbá négy ló.

Este érkeztek meg Komáromba a győri helyőrség tisztjei, közöttük 14 fölkelő tiszt; előadásuk szerint a francziák a legénységgel szemben a megadási föltételeket nem tartották meg, sőt bántalmazás és a legszükségesebb élelmiszerek megvonása által mintegy kényszerítették arra, hogy ellenséges szolgálatba álljanak.

Június 28-án a Böös mellett állott fölkelő lovasság Komáromba vonatott; a nagy Csallóköz megfigyelésére Pászthory ezredes három határőrvidéki és egy fölkelő zászlóaljjal és öt osztály fölkelő lovassággal maradt hátra; az előőrsök a Duna mentén Somorjától Komáromig terjedtek.

A Vág mögött álló fölkelő sereg teljes nyugalmat élvezett, és az idő annak további kiképzésére fordítatott. Ereje a győri csata óta nagyon megfogyott; sokan haza szöktek, de ismét sokan viszatértek. Létszáma ez időpontban körülbelül 29,163 emberre tehető.

Elosztása június végén a következő volt:

Meskó tábornoknál	---	---	---	4 ^{1/3} zászlóalj	2 ^{1/2} lovas osztály
Előőrsökön a nagy Csallóközben	1	"	5	"	"
A főszeregnél	---	---	---	6	"
Komáromnál	---	---	---	9	"
Meneten Lengyelország felé	4	"	11	"	"
összesen 18 ^{1/3} zászlóalj 48 ^{1/2} lovas osztály.					

Kisebb portyázó műveletek Esztergomból és Komáromból Tata és Kis-Bér tájékára, valamint Budáról Bicskén át Moór és Székesfehérvár felé, e vidéket egyelőre az ellenséges sarczolástól megóvták.

A beérkezett jelentések, nevezetesen: hogy Bakony-Szombat-hely mellett (Kis-Bérenél) egy 8000 főből álló ellenséges tábor, a helységben magában pedig egy lovas ezred van, továbbá, hogy csapatok Gönyőről is vonattak oda, melyek most mind Pápa felé tartanak, a fővezérletet ama föltevésre jogosították, hogy e hadművelet Chasteller altábornagy ellen intéztetik. A főherczeg nádor ennél fogva a pesti sereg két lovas ezredét Gosztonyi ezredes alatt Tatára és tovább egész Moórig rendelte, hogy egyrészt a vidéket egész a Balatonig ellenséges portyázások és sarczolásoktól megóvja, másrészt pedig, hogy Meskó tábornoknak, ki már a Veszprém felé való menetelésre kapott parancsot, utat nyisson. Mesko feladata az volt, hogy Chasteller hadteste és a fölkelő sereg között az összeköttetést a legrövidebb idő alatt s a legbiztosabb irányban helyreállítani igyekezzék.

A következő napon, július 2-án még egy harmadik lovasezred utasítottatott Gosztonyihoz azon parancscsal, hogy Bánk és Réde mellett vegyen állást és onnan Pápa és Győr felé hírszerzés céljából csapatokat toljon előre. Chasteller altábornagy Szt.-Gróth és Zalabér mellett állt, de egész Rohonc, Sopron és Pápáig portyáztatott, Nyavaládot, Vasvárt és Körmentet pedig megszállva tartotta. Az ellenséges oszlop, mely július 4-én mintegy 14,000 főnyi számerővel Magyar-Szombathelyről Zircz felé nyomult, Macdonald hadtestéhez tartozott és Székesfehérváron át Buda felé volt előnyomulandó; de bár csak Palotáig jutott, az összeköttetést Chasteller és Gosztonyi között mégis megakadályozta. Ennek következtében a Gosztonyi alatt lévő három lovas ezred egyike Veszprembe küldött és az összeköttetés Chastellerrel ily módon állítatott helyre.¹⁾

Az ellenség július 5-én Sopronból is elvonult és irányát a

¹⁾ Gergely főhadnagy a zempléni lovasezredtől a július 6-iki napi parancs szerint 20 főnyi legénységgel Chastellernél szerencsésen megérkezett s ez alkalommal ennek buzgósága, tevékenysége és elhatározottsága különösen kiemeltetett.

Lajta melletti Bruck felé vette; a Magyar-Szombathelynél állott és a Palotáról visszavonúlt csapatok szintén a Duna mentén fölfelé való indulásra kaptak parancsot. Győr várának francia helyőrsége ekkor két gyalogzászlóaljából állott, 100 lóval; élelmi szerekkel a vár két hónapra volt ellátva. Az erődítéseken szorgalmasan dolgoztak; a mi a lövegeket illeti, a zsákmányúl ejtett tíz drb tizenkét fontos vaságyún kívül csak két francia mozsár volt a várban.

Miután az ellenség a Rába mindkét partját elhagyta, Chasteller altábornagy Szt.-Gróth melletti állásáról Vasvárra, a Rába felé nyomult és 9-en Pápára érkezett és Győr körülzárolásának eszméjével foglalkozott.

A Duna jobb partja ezek szerint (Győr kivételével) egész Pozsonyig teljesen szabad volt. A fölkelő sereg ez időszakban, szervezésének és kiképezésének tökéletesbítése mellett csak arra szoritkozhatott, hogy a Dunát lefelé erejéhez mérten megvédje, a Csallóközt megfigyelje és az összeköttetést Meskó oszlopával, Chasteller hadtestével és később még Pozsonynyal fenntartsa. A wagrami csata következtében azonban a francia hadsereg hadműveleteinek iránya Csehország felé ment, minek folytán Magyarországra nézve, legalább pillanatnyilag, minden veszély megszűntnek látszott. A magyar fölkelő sereg tehát újabb tevékenységi teret nyert, részben a Vág-vonal biztosításában, részben pedig Győr ostromában.

Győr körülzárolását és esetleg ostromát első sorban Chasteller hadteste volt hivatva átvenni; de mivel az a körülzárolás végrehajtásában, különféle okoknál fogva gátolva volt, e feladat — úgy vélte a fővezérlet — a fölkelő hadseregre szállott; négy lovasezred, egy lovasított üteggel, továbbá három gyalog zászlóalj elegendőnek tartatott arra, hogy a körülzárolást a Duna jobb- és balpartján foganatosítsa annál is inkább, mivel Duka hadosztályától még további két lovasezred volt útban Komárom felé.

A fölkelő sereg fővezérlete csakugyan ily módon szándékozott cselekedni, midőn július 11-én János főherczeg kihirdette, hogy egész hadtestével a Duna jobb partjára indul és Chasteller és Gyulai altábornagygyal egyesülve Bécs ellen szándékozik működni; egyúttal a főherczeg azt is tudatta, hogy a beérkezett hírek szerint az olasz alkirály egy tekintélyes hadtesttel a Morva ellen

nyomúl. E hírekre a fölkelő sereg vezérlete a Győr ellen tervezett működéstől elállott s főfigyelmét a Vág-vonal felé fordította. Andrassy tábornok három zászlóaljjal és egy lovas ezreddel azonnal a Vág felé indított, hogy a Galgócz-Gutha vonalat megszállva, az összes hidakat lebontsa és minden átkelő eszközt a Vág balpartjára szállítson.

A Duna jobb partján álló csapatokat illető részletes intézkedések nagyobbára attól függtek, hogy János főherczeg a Duna jobb partjára való átkelést hol szándékozik foganatosítani; de miután ez még ismeretlen volt, a három lovasezred egyelőre a Gönyő, Szent-Márton és Pápa vonalon hagyatott; Chasteller altábornagy a bodonhely-soproni menetirányt tartotta meg; Meskó pedig, ki Tatánál állott, Komáromba utasított.¹⁾

Július 13-án úgy János főherczeg hadteste, mint Meskó tábornok oszlopa Komáromba érkeztek; az utóbbi a Duna balpartján álló fölkelő csapatokkal egyesült.

Bianchi tábornok jelentésére, hogy a francziák Marcheggnél a Morva folyón hidat vertek és előőrseinket visszanyomták, a Csallóközben álló Pászthory ezredes parancsot kapott, hogy csapatjainak zömével Pozsony felé induljon, hogy szükség esetén Bianchi csapatát fölvehesse.

Chasteller ez időben Téthnél állott, Gyulai pedig útban volt Gráczból Bruck felé.

Július 14-én fegyverszünet híre érkezett a táborba, mi azonban nem tetszett valószínűnek, mivel egyidejűleg egy futár által a császár érkezése is jelentetett. Ez különben a két főherczeg által Bécs ellen tervezett és elhatározott előnyomúláson mit sem változtatott, annál kevésbbé, mivel a császár maga is a futár által ugyanezt rendelte el.

A császár este kilencz órakerkezett Komáromba, a két főherczeg elhatározását szentesítette és megparanesolta, hogy a fegyverszünetről tudomást venni nem szabad.

Erre császári elhatározás folytán a két főherczeg megegye-

¹⁾ Meskó oszlopa az állomány-kimutatás szerint június 13-ától július 13-ig 1173 embert vesztett; hogy a kimutatás volt e hiányos, vagy pedig a csapattól ez idő alatt annyian megszöktek-e, nem volt kideríthető.

zett, hogy a Duna jobbpartján Sopron és Győr felé együttesen előre nyomódnak és Chastellerrel és Gyulaival egyesülnek; Győr körülzárolásával egyidejűleg Davidovich tábornagy bizatott meg.

János főherceg hadteste már július 15-én este útnak indult Bőny felé; a nádor, kilencz fölkelő lovas osztálylyal, három lovaglő üteggel és a tartalékkal éjfélt után két órakor követte őt. A császár főhadiszállása Szemerébe (Győri) tétetett. A Duna jobbpartján lévő kilencz fölkelő lovas osztályból három Öttevény felé a többi hat osztály egyenlő magasságban Pér felé küldetett előre. Davidovich tábornagy Gönyőig ment és előőrseit Győr irányában állította föl.

Július 16-án János főherceg Téthre, a nádor Koronczóra vonult. A Pérnél fölállított lovasezred a zömhöz vonatott; — Enese megszálva maradt.

Mindeme mozdulatokat, melyek az ellenséges győri helyőrség szeme láttára történtek, az ellenség nyugodtan, zavarás nélkül engedte megtörténni.

A következő napon, *július 17-én* János főherceg Pápára ment, hol Chastellerrel egyesült.

A császár, a fegyverszünetről időközben hivatalosan értesítetvén, utasítást adott, hogy Győr körülzárolásának tervét mellőzve, Davidovich csapatjaival Komáromba indítandó; Gönyőben csupán Keglevich maradjon két lovas ezreddel, melyek Győrt tüntetékép a Duna és Rába között, 2500 lépésnyi távolságban félkörben körül fogják. A bécsi út hasonlóképen szabaddá tétetett, a mennyiben Gosztonyi tábornok¹⁾ parancsot kapott, hogy Enesétől a Rábeza mögött, Bő-Sárkány és Lesvárig (a Rába mellett) kordont vonjon és Chastellerrel, ki a Bő-Sárkány és a Hanság mögötti őrsállásokat látta el, az összeköttetést keresse föl.

A Morva mellől jelentés érkezett, hogy Bianchi tábornok a fegyverszünet föltételeit teljesítve, Pozsonyt átadta. A két egyesült hadtestnél azonban legfelsőbb parancsra a fegyverszünetről egyelőre tudomást nem vettek, mivel Ferencz császár annak némely föl-

¹⁾ Rövid idő előtt léptetett elő.

tételét még nem szentesítette s így az ellenségeskedések tovább tartottak.¹⁾

Julius 18-án, Narbonne tábornok, Győr kormányzója, segéd-tisztje által a demarcationalis vonal meghatározását kérte János főhercegtől; az adott válasz ezt kilátásba helyezte, de csak akkorra, «a midőn Ő Felsége a császár a fegyverszünetre vonatkozó egyezményt elismeri».

A főhadiszálláson kormánybiztossá Almássy Ignác udvari tanácsos és főispán helyébe gróf Cziráky neveztetett ki.

Julius 19-én János főherceg Pápáról Tüskevárra, a fölkelő lovasság pedig a pápai táborba vonult; Batthyányi herceg ezredes 4 fölkelő századdal Gosztonyi tábornok erősítésére Téthre toltott előre.

A császár főhadiszállását ismét Komáromba tette át.

A FEGYVERSZÜNET MEGKÖTÉSÉTŐL A FÖLKELO SEREG FELOSZLATÁSÁIG.

A fegyverszüneti egyezmény Ő Felsége a császár és király által július hó 19-én erősített meg; 20-án és 21-én²⁾ a csapatok nyugodtak, de ezután a fegyverszünet tartamára megállapított laktáborozó körletekbe vonultak; a fölkelő lovasság a Rába mellékére, a fölkelő gyalogság részint a Vág vidékére, részint a komáromi táborba. A császári csapatok közül Chasteller hadteste szintén a Rába vidékén — a fölkelő lovasság bal szárnyán laktáborzott; még tovább délre a Muráig Jellasié tartalek-hadteste, végre a Muraközben Frimont lovas-hadteste.

¹⁾ Rákovitz (Rakavics) százados a pesti fölkelő lovas-ezredtől, ki Öttevénynél előrsön állott, júl. 12-én az ellenségtől, több zabbal és élelmiszerekkel telt, kocsit foglalt el, melyek értéke később megtérített. Ugyanekkor egy Czintulár József nevű portyázó altiszt (szintén a pesti ezredtől) 186 zsák borsót, 25 mázsa szalonnát és 44 puskát ejtett zsákmányul.

²⁾ Ugyane napon vonult be a sereghez a bihari és szabolcsi fölkelő lovasezred; a legutolsó, a szatmári pedig 30-án; valamennyi a Rába vidékén nyert laktáborozó körletet. A szatmári és bihari fölkelő gyalog zászlóaljok július 25-én Komáromba vonultak be.

József főherczeg nádor Ő Felsege főhadiszállására Komáromba, majd később Budára vonúlt, honnét csak 1810 április 8-án tért vissza. A magyar fölkelő sereg parancsnoka a nádor távollétében Davidovich tábornoszernagy volt, ki főhadiszállását Pápára tette.

Győr körül a semleges öv meghatározására Voith vezérkari őrnagy küldetett ki; az egyezmény Narbonne tábornok hadsegédével, Ruell-el, köttetett meg. Egyszersmind megállapítottak a módokat a hadi foglyok kicserélésére is. Mindkét egyezmény Ő Felsege által nyomban jóváhagyatott.

A csapatok gyakorlatai a fegyverszünet alatt tovább folytak. Mindjárt a fegyverszünet elején a császári tábornokok és főtisztek egy része azon kívánalmat terjesztette Ő Felsege elé, hogy a magyar fölkelő sereg is *német nyelven* vezényeltessék, minek folytán Ő Felsege megengedte, hogy Davidovich és Hadik tábornokok a kerületeikhez tartozó fölkelő csapatoknál a német vezénynyelvet alkalmazák.

József főherczeg nádor azonban, utalva a magyar nemzeti fölkelésre vonatkozó *magyar törvényekre*, előterjesztést tett Ő Felsegének s kérte, *hogy a magyar vezénynyelv továbbra is meghagyassék*; a nádor hangsúlyozta, hogy *egy csapat mely a vezénynyelvet nem érti, nem csapat, hanem csak gép*, s nyomatékosan utalt arra, hogy a magyar fölkelő sereg, mely a győri csata óta, az egész világ bámulatára a legtökéletesebb s teljesen hadképes sereggé vált, *e rendkívül gyors és sikeres előmenetelét első sorban a magyar vezénynyelv használatának köszönheti.*

A válasznak, mely ez előterjesztésre adatott, az iratok közt nyoma nincs, mindazonáltal, mint a későbbiekből kitűnik, a fölkelő seregnél *a magyar vezénynyelv használata mindvégig megmaradt.*

Július 31-én Ő Felsege a király látogatást tett a fölkelő gyalogság komárommelléki táborában, s mivel a Duna balpartján levő táborokat nedveseknek és egészségteleneknek találta, az itt levő csapatoknak a Duna jobbpartján — Ó- és Új-Szöny közt — való elhelyezését rendelte el. A csapatparancsnoknak Ő Felsege legmagasabb megelégedését jelentette ki.

Augusztus 3-án legfelsőbb rendeletre 3 fölkelő lovasezred és 4 fölkelő gyalog zászlóalj (Pozsony, Pest, Nyitra és Nógrád) a Jablunka-szoros megszállása czéljából Szucsányba indíttatott,

Luzsénszky tábornok pedig a zempléni lovasezred törzsével s 2¹/₂ századával Pápa vidékéről Egermann hadtestéhez Bártfára vonúlt, hol az ezred többi részével egyesült.

Az ország északi határainak fedezésére ezek szerint két fölkelő különítmény állott rendelkezésre: egy Szucsánynál, mely 5¹/₂ gyal. zászlóaljból és 8 lovas századból állott, s egy Eperjes és Bártfa vidékén, mely 6 gyal. zászlóaljat és 10 lovas századot számlált.

Augusztus 4-én a zempléniek pótlására Görmörmegyéből Dessewffy Tamás alatt a hevesi ezred egy osztálya érkezett Páparára.¹⁾

Augusztus első napjaiban léptek életbe ama nevezetes rendelkezések, melyeket József főherczeg nádor a hadsereg jobb és czél-szerűbb élelmezésére kibocsátott s melyek Márkus kormánybiztos, a megyei tisztviselők és a nemesség hazafias buzgósága s áldozatkészsége folytán az eddigi bajokat gyökeresen orvosolták.

A magyar nemesi fölkelő sereg hadrendje ez időpontban a következő volt:

Főparancsnok: József főherczeg, Magyarország nádora.

Főparancsnoki helyettes: Davidovich tábornagy (később Komárom várának kormányzója).

A szónyi táborban:

Parancsnok: gróf Hadik kerületi tábornok.

Gyalogság:

Hoffmeister tábornok		1-ső vasmegyei zászlóalj	5. sz.	---	---	---	---	6 század
		2-ik	"	"	6.	"	---	6 "
		komáromi	"	"	7.	"	---	6 "
		zalai	"	"	8.	"	---	6 "
Vogel tábornok		szatmári	"	"	11.	"	---	6 "
		" máramarosi ²⁾	"	"	13.	"	---	6 "
		bihari ³⁾	"	"	14.	"	---	6 "

¹⁾ Ugyane napon történt, hogy Kreskay, a fehérvári fölkelő gyalogság egy főhadnagya, rablőüldözés közben Ugodnál a rablók által agyonlötvetett.

²⁾ Augusztus 7-én Komáromba rendeltetett.

³⁾ " 14-én Eperjesre " hova szept. 4-én érkezett.

Splényi tábornok	{	hevesi zászlóalj 15. sz.	6 század
		1-ső borsodi " 16. "	6 "
		2-ik " " 12. "	6 "
		gömöri " 17. "	4 "
		zempléni " 18. "	6 "

Laktáborokban Pápa körül:

*Parancsnok: Mecséry, kerületi tábornok.**Gyalogság:*

Márkus ezredes	{	veszprémi zászlóalj 9. sz.	6 század
		fehérvári osztály 10. "	2 "

Lovasság:

Keglevich tábornok	{	pozsonyi lovasezred	6 lovas század
		nógrádi "	6 " "
Gosztonyi tábornok	{	pesti ¹⁾ "	6 " "
		zalai "	6 " "
Andrássy tábornok	{	sümeghi "	6 " "
		veszprémi "	6 " "
Meskó tábornok	{	vasmegyei "	6 " "
		sopronyi " osztály	6 " "
Hertelendy tábornok	{	hevesi "	6 " "
		zatmári "	6 " "
Vay tábornok	{	szabolcsi "	6 " "
		bihari "	6 " "
Csekonics tábornok	{	torontáli "	6 " "

A Csallóközben:

Parancsnok: Kerekes tábornok.

Primatialis lovasezred	6 lovas század
nyitrai " " " " " " " "	6 " "

¹⁾ Oreczy br. alezredes alatt a semleges öv mentén levél-küldöncz-szolgálatban.

Arva-megyében:

Parancsnok: Kálnássy tábornok.

Gyalogság:

Pozsonyi zászlóalj	1. sz.	---	---	---	---	---	---	---	---	6 század
pesti	"	2. "	---	---	---	---	---	---	---	4 "
nyitrai	"	3. "	---	---	---	---	---	---	---	6 "
nógrádi	"	4. "	---	---	---	---	---	---	---	6 "

Lovasság:

Barcsi lovasezred --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 6 lovas század

Eperjes körül:

Parancsnok: báró Luzsénszky tábornok.

Gyalogság:

Abaújmegyei zászlóalj 19. sz. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 6 század

Lovasság:

Zempléni lovasezred --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 6 lovas század

A fegyverszünet ideje a fölkelő csapatok által kitünően fölhasználtatott. A fölkelő lovas ezredek Ö Felsege megbízásából Bellegarde lovassági tábornok sorra megvizsgálta s azokat kiképezés és most már fölszerelés (nyergelés, kantározás) tekintetében is kitünőknek találta, kijelentvén, hogy «az ellenségeskedések megkezdése esetén e csapatokra bizton lehet számítani».

A nádor szintén megszemlélte a csapatokat s mindenütt megelégedésének adott kifejezést.

A fölkelő sereg vezérkara terep-szemlékkel, fölvételekkel, utak, hidak, átkelő pontok megszemlélésével stb. foglalkozott.

Augusztus hó 18-án Ö Felsege nagyérdéki kéziratot intézett a nádorhoz, melyből közöljük a következőket:

«A béke-tárgyalások kezdetöket vették; az eredmény előre nem látható. Az okosság és az elővigyázat követeli, hogy minden eshetőségre készen álljunk. Én el vagyok határozva — s nyugodt öntudattal — az ellenségeskedést, ha a monarchia java úgy kívánja, inkább újból megkezdeni, semmint egy elfogadhatlan békét aláírni.»

«Ha a háború folytatására kényszerítetem, el vagyok határozva azt a legnagyobb erélylyel és a legnagyobb erőmegfeszítéssel vinni; ez a cél melyet szüntelenül követni fogok. Minden fejedelem tartozik evvel népének, én pedig népem irányában, mely uralkodásom egész ideje alatt, de különösen e háború kitörése előtt és annak folyama alatt, törhetlen hűségének és ragaszkodásának annyi s oly kétségbevonhatlan tanújelét adta, kétszeresen le vagyok kötelezve. E jó s a boldog jövőre olyannyira érdemes nép java lesz egyetlen célom, mely előtt minden más tekintetnek háttérbe kell szorulni.»

«Mindazok, kik velem s körülöttem e mindenekfölött fontos cél elérésére működni hivatva vannak, ez érzelmeimben a legkitünőbb mértékben kell, hogy osztozzanak» stb.

Augusztus hó 25-én a magyar fölkelő sereg körletében körutat tevő Ludovika Carolina királyné névnapja alkalmából *Tatában* fényes ünnepély tartatott. Ebéd után gróf Keglevich tábornok bemutatta Ő Felségének a pozsonyi, bácsi és nógrádi fölkelő lovaszereket. Az ezredek teljes díszben vonultak ki s a legteljesebb elismerésben részesültek.

A szemle után Meskó tábornoknak a Mária Terézia-rend középkeresztje, báró Voith vezérkari ezredesnek pedig e rend kiskeresztje adatott ünnepélyesen át. Egyszersmind a fölkelő csapatok kiképezése körül szerzett érdemeikért a következő tiszteknek nyilváníttatott Ő Felsége legmagasabb megelégedése: gróf Keglevich György tábornoknak, gróf Eszterházy János ezredesnek, a pozsonyi ezred parancsnokának, *gróf Széchenyi István*, a vezérkarhoz beosztott főhadnagynak, végre Schuster János 3-ik tüzérezredbeli századosnak.

A közelebbi napokban a Kienmayer, Blankenstein és Lichtenstein huszároktól több számfölötti tiszt osztatott be a fölkelő lovas-sághoz, hol azok, mint oktatók alkalmaztattak.

A célbalövés szorgalmasan gyakoroltatott s az elért eredmény igen jó volt.

Győr francia helyőrsége a fegyverszünetet szintén derekasan fölhasználta, amennyiben nemcsak a régi erődítményeket mind kijavította, de újakat is épített s ezek által a vár terjedelmét és védőképességét tetemesen növelte. Az építkezések megtekintésére augusztus hó végén maga Napoleon császár is megjelent Győrben. Az egykorú jelentés szerint kíséretében voltak: Jenő, itáliai alkirály, a bajor hercegek, továbbá Berthier, Lauriston, Masséna, Bertrand, Broussières, Duroc és Rapp tábornokok.

Ez erőfeszítések bennünket is arra kényszerítettek, hogy az újbóli körülzárolás és ostrom esetére a vár körül erődítményeket emeljünk; ezek közül a Csep és Igmánd körül levők október végével már készen voltak, a mőcsaiak azonban még munkában. A fölkelő csapatok e munkálatokban csak csekély részt vettek.

A csapatokhoz egyébiránt erősítések érkeztek; így Zemplén és Sáros megyékből 1—1 lovas század, Szepesből 56, Ungból 92 lovas. Ugyancsak a pótszállítmányokból alakított az aradi lovasezred, melyhez Aradmegye 1 századot, Torontál $2\frac{1}{4}$, Temes $1\frac{1}{4}$ és Brassó 1 századot, Csanád pedig 44 lovast adott.

A gyakorlatok ezentúl már az új gyakorlati szabályzat szerint folytattattak s a nádor által gyakran megszemléltettek. Kocsnál a hevesi lovasezredet Ő Felsége a király is megszemlélte. Az eredmény minden tekintetben kitünő volt s Ő Felsége maga is kijelentette, hogy a fölkelő lovasság teljesen hadképes csapat, melyet az ellenség elé bátran lehet vezetni. Különösen kitűntek a hevesi, zalai, sümeghi, bihari, vasmegyei, veszpremi és soproni ezredek.

A fegyverszünet alatt a gyakorlati szabályzatokon kívül más utasítások, sőt hadtudományi munkák ¹⁾ is magyarra fordítottattak.

A nyelvkerdés különben a «reggeli jelentések» és más beadványok miatt újra föllevenült. Erre a választ a nádor 1809. július 12-én kiadott napiparancsa adta meg, melyben a fölkelő csapatokat figyelmeztette, «hogy a magyar nemesi fölkelés *törvényes szolgálá-*

¹⁾ Vay báró tábornok lefordította a számviteli utasítást, Zalárdi Jákkó László pedig «Az új hadtudománynak lelke» című művét adta ki.

lati nyelvre a magyar, minél fogva minden beadvány kizárólag *magyar* nyelven szerkesztendő».

E közben letelt a 6 hó, melyet a fölkelő sereg törvény szerint szolgálni köteles volt, közeledett a tél s mivel a béke megkötése is kihirdettetett, a fölkelő sereg — melynek legtöbb tagja családját s gazdaságát odahagyván, ha a tél előtt haza nem térhet, öveit a nyomornak veti oda — haza kívánkozott.

Különösen a béke kihirdetése után, a mikor a fölkelő a további szolgálatot méltán fölöslegesnek tekinthette, indúlt meg a kérelmezés s vele együtt a tömeges szökés is, annál is inkább, mert az insurrectionális pénztár is üres lett s a zsold fizetése rendtelenné vált.

A nádor ennélfogva október 28-án jelentést tett Ő Felségének s utalva a föntebb előadottakra, a fölkelő sereg felosztatását hozta javaslatba.

A király e fölterjesztést nem fogadta kegyesen s egy erélyes hangon tartott kabinet-irattal felelt, melyből kiemeljük a következőket:

«A fölkelő csapatoknak Pápa környékén való megszemlélése ellen akadályok merültek föl, minélfogva elhatároztam, hogy a szemle Székesfehérvár mellett tartassék meg, bárha Kedveltséged ez irányban ellenvetéseket tett. Ámde a jelen pillanatban, midőn az alkudozás alatt levő egyezmények végleges megállapítását türelmetlenül várom, annál is inkább mivel az ország területének föl-szabadítása és további biztossága első sorban ezektől függ, székhelyemről (Tatából) 3 napra semmi szín alatt sem távozhatok. Egyébiránt az egész hadsereg új elhelyezési terve legközelebb életbe lép, s ekkor a fölkelés ügy is Székesfehérvár környékére jut.»

«Nagyon meglepett Kedveltséged azon jelentése, hogy a nemesség a hazatérés után oly hallatlan módon sóvárog. A király van hívatva megítélni, hogy a haza mikor van veszedelemben, s a király tiszte meghatározni, hogy e veszély mikor múlt el; ennek saját belátására és megítélésére kell bízva lenni.»

«A béke ugyan már megkötöttet, de eddigelé annak még egyetlen föltétele sincs teljesítve, sőt még az ide vonatkozó egyezmények sincsenek megállapítva. A francziák Magyarországból csak

november 25-én vonódnak ki, az ország egy része tehát még az ellenség kezében van; északon pedig Magyarország határa mentén orosz csapatok állanak s a nemesség mégis már most kíván hazatérni?»

«A fölkelés nagy része a kincstár költségén tartatott eddig is, november 1-től fogva pedig az egész fölkelő sereg kincstári ellátásba lép. Az utolsó fölkelés alkalmával (1801) a fölkelő csapatok a béke megkötése után még hosszú ideig tényleges szolgálatot teljesítettek s Ausztriában maradtak.»

«Végre pedig a hadsereg főparancsnokságát *Én Személyesen* viselem s *Én Magam* is a hadseregnél vagyok.»

«Ha tehát a hazatérés iránti kívánság e körülmények daczára oly hangosan nyilatkozik, ennek okát bizonyára itt-ott az előljáró parancsnokok hibájában kell keresni s ezek kipuhatolását Kedveltséged kötelességévé teszem. Kívánom, hogy mindazok, kik zászlóikat az általam meghatározott időpont előtt elhagyják, a törvény teljes szigora szerint büntetessenek.»

«Meghagyom tehát Kedveltségednek, hogy ama fölkelő csapatokat, melyek nagyobb menetek nélkül összpontosíthatók, az Általam később még meghatározandó napra a szemle megtarthatása végett Székesfehérvárra összegyűjtse.»

E parancs folytán a fölkelő sereg továbbra is együtt tartatott s november 1-ével kincstári ellátásba lépett.

A nádor főhadiszállását már november 3-án Székesfehérvárra tette át, hova a király november 16-án érkezett meg.

A nagy szemle a tiszamelléki kerületek lovassága fölött november 17-én Pusztá-Börgöndnél tartatott meg. Az idő kedvezőtlen, a talaj 14 napi megelőző esőzés folytán felázva volt.

A gyakorlatot maga a főherczeg nádor vezette. Ő Felseége kíséretében Antal és Lajos főherczegek voltak, továbbá a tábornoki kar.

November 18-án a veszprémi fölkelő gyalog zászlóalj tűzharcza mutattatott be.

November 19-én végre a dunamelléki kerületek lovasezredei szemléltettek meg, melyek a budai úton a fehérvári szőlők mögött állítottak föl.

A díszmenet után a Fehérmegye és Székesfehérvár város által állított s gróf Schmeidegg Pál őrnagy által vezetett önkéntes csa-

pat mutattatott be Ő Felségének, mire a király ismét Tatába tért vissza.

A nádor Ő Felsége meglegedését a fölkelő csapatokkal napi-parancsban tudatta. A királyi kézirat különben következőleg hangzott:

«Nyugodtan térek vissza, mivel azt találtam a mit reméltem s mit jogosan el is várhattam. Fegyelem, rend, figyelem és nyugodtság volt mindazon csapatoknál, melyeket meg szemlélni alkalmam volt, s azon meggyőződésben vagyok, hogy e csapatok a harcztéren is megtettek volna mindent, a mire egy lángoló hazaszereztettől, becsület- és kötelességérzettől áthatott csapat képes lehet.»

«Elismerem a tábornokok törzs- és főtisztek buzgalmát s meghagyom, hogy köszönetem és meglegedésem a fölkelés összes tisztjeivel és legénységével közöltessék.»

De Ő Felsége evvel nem elégedett meg s a magyar nemesi fölkelő sereghöz november hó 24-én még a következő hadsereparancsot intézte:

«Őseitek példájához híven, királyotokhoz szeretettel és engedelmességgel, hazátok iránt a legtisztább ragaszkodással szíveitekben, a férfias erő s az igaz akarat által hajtva, királyi szózatomra nagy számmal sereglettetek össze, hogy a törvények szellemében a trón és honfítársaitok oltalmára fegyvert ragadjatok a harcztban, mely immár véget ért. Láttam vitézségteket, tanúja voltam ama serény törekvésteknek, hogy magatokat rendeltetésteknek megfelelően kiképeztetek; meglegedéssel láttam e törekvés kitünő eredményeit s biztosan számítottam reá, hogy amint már eddig is közületek számosan, egyenkint és csoportokban, hősiességöknek fényes tanúságát adták, úgy seregetek összessége is a csata napján buzgón fog versenyezni az egész Európa által nagyrabecsült állandó hadsereggel, hogy az ellenséget a monarchia szívéből egyesült erővel kiűzzétek és az államot az ellenségre mért döntő csapások által megmentsétek».

«A megkötött béke e nemes törekvésteknek határt szabott. Hátalattal szívvel mond nektek köszönetet királyotok azért, a mit tenni készek valátok.»

«Családjaitok ölebe térve, ama boldogító tudatot vigyétek magatokkal, hogy a fejedelem és a haza iránti kötelességeteknek

eleget tettetek. Ne enyészssen el bennetek ama nemzeti erő, mely — a mily rettenetes az ellenségre, oly jótékony és oltalmazó honfitársaitokra. Tisztelet az előljárók iránt, egyetértés, rendszeretet és pontosság legyen jelszavatok úgy a békében, mint a háborúban, és a polgári és hadi erények bennetek élő összhangja, mely Magyarország évkönyveiben leli megörökítését, biztosítja számotokra a nyugalmat és boldogságot, melyet királyotok óhajt s mely minden főrekvésének végcélját képezi. Ferencz s. k.»

A nádor e hadsereg-parancsot nyomtatás útján számtalan példányban többszörösítetté, hogy vele, mint a királyi bizalom és meglegedés ritka szép bizonyítványával, minden egyes fölkelő ellátható legyen.¹⁾

Deczember 3-án Ő Felsege megengedte, hogy a tiszamelléki kerületek fölkelői megyéikbe térhessenek, a dunamellékieknek pedig, hogy megyéik közelében helyeztessenek el; a csapatok szétbocsátása azonban csak deczember 18-án rendeltetett el.

E végre feloszlató bizottságok (Dissolvirungs-Comissionen) állítottak föl, melyek a feloszlatast a megyékben — egy 80 §-ból álló utasítás szerint — végrehajtották.

Magyarország e nehéz esztendőben a monarchia védelmére nagy áldozatokat hozott, melyek részletezése külön munkát érdemelne; mi itt csak fölemlítjük, hogy a magyarok az országgyűlés által megszavazott 20.000 újonczon s a fölkelő gyalogságon kívül 107 lovas-osztályt vagyis körülbelül 36.000 lovaszt állítottak föl, melynek fölállítási és fentartási költségeit Magyarország túlnyomó részben maga fődözte.

És most közleményünket ama búcsú-szózáttal zárjuk be, melyet feledhetlen emlékű nádorunk, József főherczeg, a magyar nemességhez a föloszlatás alkalmával intézett:

«Midőn a háború vihara Magyarország határait fenyegette, hazaszeretettől lelkesítve siettetek a király, az ország atyjának hívó szavát követni, hogy őseitek dicsőséges példája után indulva, fegyvert ragadjatok s a királyt, a hazát, alkotmányotokat, gyermekeiteket s vagyonotokat megoltalmazzatok.»

¹⁾ E sorok írója, midőn a 30-as években Baranyában, Gömörben és Somogyban időzött, e hadsereg-parancsot számos parasztházban látta üveg alatt megóva.

«A bennetek rejlő jóakarata, engedelmesség és kitartása, képességeitek és tulajdonságaitok, a mindnyájatokkal közös nemes gondolkodás és elismert hősiességetek rövid idő alatt harczosokká tett benneteket. Hőslelkű, erőtől duzzadó csapatot képeztetek, melynek még az ellenség is csodálattal és tisztelettel adózott.»

«Csak keveseknek közületek nyílt arra alkalma, hogy a hatalmas betörő ellenséggel mérkőzzék; de eme kevesek is többet tettek, mint a mennyit az igazságosan ítélő világ tapasztalatlan s készületlen újonczoktól várhatott. Én, vezéreték, ki veletek a háború minden fáradalmaival és nehézségeivel hűségesen megosztottam, tanúja valék annak. Láttam, hogy egyesek közületek dicsőséges őseitekhez méltó, nagy, merész és csodálatraméltó hőstetteket vittek véghez, melyeket szebben nem jellemezhetek, mintha azt mondom, *hogy azok a nemes és hős magyar nemzethez méltók valának.*»

«Sokakat láttam testvéreitek közül, a mint nemes véreket ontották, hogy a drága hazának, az ősök arany szabadságának oltalmára áldozatot hozzanak. Dicsőség lengjen poraik fölött, a nemzet áldása szentesítse sirjaikat; nevöket és emléköket pedig jegyezze föl a történelem hazánk évkönyveibe.»

«Királyotok, hazátok, vezéreték köszönetet mond nektek szeretetekért és áldozatkészségetekért, hűségtekért és ragaszkodásotokért.»

«Most már béke van. Vonuljatok szülőföldrökre, családjaitok körébe, hova benneteket királyotok kegyelme és megelégedése, vezéreték szeretete és becsülése, hazátok hálája kísér; fogadjátok a biztosítást, hogy jeles őseitekhez, dicsőségtekhez, önmagatokhoz méltók vagytok. És így foglalok benneteket — meg vagyok győződve — mindig találni, valahányszor a hazát és az alkotmányt veszély fenyegeti s azok oltalmára erős karjaitokra szükség lesz.»

«A szívélyes szeretet és határtalan bizalom, melyben engem részesítettetek, örömet okoz nekem, büszkévé és boldoggá teszen. Életemet, mint eddig, úgy jövőben is mindenkor csak királyom javára s a haza boldogságára kívánom fordítani. Menjetekek békeségben! Szerencsét és Isten áldását! Szeretetem és tiszteletem kísérjen benneteket. Kelt Budán, 1809 december 18-án. József s. k. főherczeg nádor.»

GÖMÖRY GUSZTÁV.